

стереотипний спосіб сприйняття та оцінки їх населенням, суспільна свідомість котрого була формована відповідним чином на протязі кількох десятиків років радянською владою. А тому дослідник повинен бути обережним у підборі свідчень і матеріалів, не цитувати сумнівних, та подавати до відома читачів своїх публікацій докладне джерело інформації. Отож роблячи спробу синтезу нагромаджених відомостей, намагатимусь дотримуватись цих принципів. Основні дані почерпнуто з історичної літератури виданої у Польщі. Автори цих публікацій цитують різні архівні документи, рапорти та спогади офіцерів Війська Польського, котрі вони писали у таборах для військовополонених і на еміграції. Дехто з польських істориків мав також можливість ознайомитись з документами російських архівів, що дозволило більш детально висвітлити ситуацію під час сутичок та боїв, котрі точили з наступаючою Червоною Армією підрозділи Війська Польського та корпусу охорони прикордоння.

Битва під Шацьком 28 вересня 1939 року була кульмінацією цих подій. Коли 17-го вересня Червона Армія порушила кордони Польщі, головний її наступ було скеровано на Вільно, Львів, Вовковиськ та Володимир-Волинський. На цих напрямках оперували великі моторизовані військові угруповання, котрі досить швидко та без значних зусиль досягли межі рік Німана, Бугу і Дністра. Натомість терени Полісся, особливо розташовані вздовж ріки Прип'ять та її правих притоків, позбавлені добрих доріг, вкриті багнами та лісами, становили перешкоду нелегку до поконання. Власне на ці терени під кінець другої та на початку третьої декади вересня почали надходити більші та менші угруповання польських військ, серед них найбільшими з'єднаннями були (відома нам з багатьох публікацій) самостійна операційна група «Полісся» під командуванням генерала Францішка Клеєберга (далі у тексті СГО «Полісся»), а також група корпусу охорони прикордоння під командуванням генерала Вільгельма Орліка-Рюккманна (далі група КОП). У складних умовах війни концентрація та передислокація цих груп проходила з великими труднощами. Їм доводилось брати участь у численних сутичках з диверсантами та нашвидкоруч організованими й озброєними групами з місцевих комуністів.

Ситуація складалася таким чином, що ці два військові угруповання посувалися в тому самому напрямку, а часом навіть тими самими дорогами. Їх розділяли лише кілька днів маршу. Складно дати вичерпну відповідь на питання, чому не дійшло до об'єднання цих груп, котре планувалося під час кількох зустрічей обох генералів. Дехто з істориків навіть вважає, що причиною була особиста неприязнь між ними. Але правдою однак є те, що генерал Клеєберг не погодився на пропозицію генерала Орліка-Рюккманна зачекати на концентрацію всіх його підрозділів, котру планувалося закінчити 22 вересня на західному березі р. Стир. Генерал Клеєберг вважав, що така затримка може загрожувати оточенням та навіть знищенням частини його підрозділів, адже вони точили бої як з німецькими так і з радянськими військами. Запропонував також прискорити концентрацію та об'єднання груп не пізніше 28-го вересня у районі Ковеля. Цей план, хоча й без особливого ентузіазму, був прийнятий командиром прикордонних військ. Та на жаль події на волинському театрі війни розвивалися так швидко, що невдовзі цей план втратив актуальність. 21-го вересня радянські війська вже закріпились у Ковелі. Їх авіація бомбардувала та обстрілювала колони польських військ, котрі були змушені виконувати нічні марші. Відстань між обома угрупованнями становила вже близько 70 км.

Першим район Шацька осягнув з СГО «Полісся» генерал Ф.Клеєберг, це сталося ще 25-го вересня. Під Шацьком зібралися ще й інші з'єднання польських військ. Тут були: Підляська бригада кавалерії під командуванням генерала Людвіка Кміціц-Скшинського, група «Дрогичин Полескі» під командуванням підполковника Казимира Гожковського, група моряків Пінської флотилії під командуванням командора Вітольда Зайончковського. До цих військ приєдналося ще декілька дрібніших підрозділів. Неможливо встановити яким був загальний особовий склад цих всіх військових формувань. Відомо тільки, що 16-го вересня стан польських військ на Поліссі, котрі знаходились у диспозиції генерала Клеєберга, оцінювався на 22 батальйони. Натомість після переходу всіх підрозділів військ та їх концентрації за Бугом у районі Влодави, загальний особовий склад деякі військові історики оцінюють на 18 000 солдат і офіцерів. Зрозуміло, що не всі ці формування проходили 25-го та 26-го вересня через Шацьк, адже вони пересувались кількома осями маршу. На півдні вздовж уявної лінії: Кримно – Плоске – Адамчуки, а на півночі у напрямку: Малорита – Олтуш – Піща – Томашівка. Якщо припустити, що тільки половина всіх військ пройшла через Шацьк, то навіть у цьому випадку отримаємо цифру порядку що найменше 7 - 8 тисяч військових, котрі мали достатньо озброєння для ведення як оборонних так і наступальних дій. Як згадує полковник Адам Еплер, командир дивізії «Кобрин», у своїх спогадах: „Загалом Шацьк став пам'ятним місцем для військ генерала Клеєберга. Зібралася вся група. Дійшли підрозділи підполковника Гожковського, ті, котрі з'єднував з нами міст на Королівському каналі. Приєдналася навіть Пінська флотилія, той найвіддаленніший до сьогодні підрозділ. Генерал Клеєберг ввійшов поміж свої війська, солдати бачили його, коли ходив вулицями містечка. Генерал, котрий так мало говорив, а так добре розумів солдата”.

Провівши розвідку в напрямі Бугу, основна група військ вже вночі з 26-го на 27-ме вересня зібралась на західному березі ріки. У районі Шацька залишився нечисельний ар'єргард та обозні колони. При відході військ за Буг дійшло до кількох сутичок з підрозділами Червоної Армії, котрі вже оперували в районі Олтуша, Піщі і навіть Кошар. Так 26-го вересня група підполковника Гожковського сточила бій аж під Грабовом, а 84-й піхотний полк з дивізії «Кобрин» – у районі села Піща. Супротивником польських підрозділів були частини 52-ї стрілецької дивізії Червоної Армії. Радянська сторона вжила у цих боях також танки. З польської сторони втрати були досить значні, особливо в полонених. Згідно свідчення А. Ковалевського, котрий потрапив у полон вранці 27-го вересня у селі Світязь, колона полонених, що вирушила наступного дня з Шацька до Малорити, налічувала близько 1800 осіб.

Пан Ковалевський до речі у 1996 році відвідував місця боїв і згадував ті далекі і трагічні події. На його очах червоноармійці розстрілювали полонених. Подібні свідчення були отримані також від жителів села Піща.

Тимчасом до Шацька вже підходила наступна група польських військ. Це була група КОП генерала В. Орліка-Рюккманна, до складу якої ввійшли також окремі підрозділи Війська Польського, котрі опинились на Поліссі та у північній частині Волині у перших днях радянської агресії. Як пише польський військовий історик Ч. Гжеляк у кількох своїх працях, ця група налічувала близько 3 500 солдат і офіцерів. Її склад становили:

I. Командування:

- генерал бригади Вільгельм Орлік-Рюккманн – командир;
- полковник Людвік Бітнер – заступник командира;
- майор Люціян Гавронський - начальник штабу ;
- полковник, доктор медицини Владислав Маркевич – санітарна служба.

II. Підрозділи:

- штабний батальйон – командир: Шимон Майблом;
- батальйон КОП «Клецк» з полку «Барановичі» – командир капітан Станіслав Звойщик. При цьому батальйоні був також командир полку КОП «Барановичі» – підполковник Яцек Юра;
- бригада КОП «Полісся» (не плутати з СГО «Полісся»! – А.С.) – командир полковник Тадеуш Ружицький-Колодзейчик, з батальйонами: «Людвіково» – капітан Анджей Шуміньський, «Сенкевіче» – підполковник Ян Дишкевіч, «Давидгородок» – майор Яцек Томашевський, рота саперів «Столін»;
- батальйон моряків Пінської Флотилії – капітан артилерії Богуслав Рутинський;
- полк КОП «Сарни» – підполковник Нікодем Сулік, з батальйонами: фортечний «Сарни» – майор Броніслав Бжозовський, фортечний «Малинськ» – майор Пьотр Франковський, «Рокітно» – майор Ян Войцеховський, «Березне» – майор Антоні Журовський, кавалерійський ескадрон «Бистричі» – ротмістр Віктор Якубовський;
- маршевий батальйон 76-го піхотного полку – майор Юзеф Бальцежак;
- рота допризовної підготовки «Сарни» – капітан Владислав Мательський;
- рота артилеристів – капітан Рудольф Шрейбер;
- імпровізований загін з операційної групи «Гродно» – підполковник резерву артилерії Едвард Черні;
- фортечний батальйон «Осовець» – майор Антоні Корпаль;
- фортечна рота «Тишиця» - майор Люціян Грот;
- імпровізований дивізіон артилерії (батарея гармат 75 мм та батарея гавбиць 100 мм) - майор резерву Стефан Чернік;
- команда бронепоезда № 51 – капітан броневійськ Здзіслав Рокоссовський;
- команда бронепоезда № 54 – капітан броневійськ Юзеф Кулеша;
- саперний батальйон – майор Мар'ян Чежовський.

Окрім того у складі імпровізованих підрозділів групи КОП знаходились поліцейські, службовці лісового господарства та добровольці з-поміж польського населення. Загальний склад групи ще 21-го вересня становив 8 700 осіб, та після майже тижня бойових дій, кількість людей виразно зменшилася. Солдати були змучені, невиспані та голодні (адже бракувало польових кухонь), давалася взнаки недостача боєприпасів та обозів, котрі досить часто, йдучи кращими дорогами, ставали жертвами передових загонів радянських військ, а часом були затримувані вороже налаштованими жителями українських сіл. Група КОП підходила до Шацька двома колонами і її особовий склад налічував, як було зазначено вище, близько 3 500 осіб. Підрозділи досягли узлісся на схід від сіл Шацьк і Мельники у ніч з 27-го на 28-е вересня. Шацьк був на той час зайнятий підрозділами 52-ї піхотної дивізії Червоної Армії, котрою командував полковник Іван Руссіянов. Тут також знаходились 411-й танковий батальйон та 54-й дивізіон протитанкової артилерії. Згідно рапортів, котрі отримало командування дивізії, воно знало, що від сходу надходить «банда польських офіцерів», склад котрої оцінювався на два полки піхоти та полк кавалерії. 28-го вересня планувалося їх знищити на лінії Малорита – Піща – Шацьк, а в жодному разі не пропустити до Бугу.

Польські війська йшли двома паралельними колонами. Північна прямувала в напрямку села Мельники, її основу становила бригада КОП «Полісся». Натомість південна рухалася безпосередньо на Шацьк. У лісі поблизу озера Люцимер, один з підрозділів натрапив на колону обозу СГО «Полісся», що було розцінене генералом Рюккманном як підтвердження його припущень про можливість об'єднання з військами генерала Клеєберга. Але це було можливе тільки у тому випадку, якщо підрозділи дійдуть до переправ на річці Буг. Єдина добра дорога провадила через Шацьк. Інші напрямки були непевні та набагато довші. Однак були вислані розвідагони на Згорани – Острівки, та Гупали – Забужжя. Решті підрозділів надано можливість відпочинку та організовано протитанкову оборону. Ще вночі на 28-е вересня генерал Рюккманн прийняв рішення пробитись своїми військами через Шацьк та повідомив про це підполковника Суліка, котрий власне очолював південну колону.

Натомість заплановані на 28-е вересня дії радянської дивізії (про це відомо з архівних даних) вказують на те, що полковник Руссіянов сподівався прориву польських сил безпосередньо на Влодаву через Піщу, а не через Шацьк. А тому власне біля Піщі затримав більшу частину своїх військ. Танковий батальйон мав вирушити в напрямку Вілиці та розгромити польські сили на схід від цього села. Все вказує також на те, що у штабі полковника Руссіянова не було відомо про перегрупування польських військ, котрі зайнявши вигідні позиції, розташували свої підрозділи півколом вздовж лісів від Мельників через урочище Моравське і аж до боліт Прип'яті. Відстань позицій від Шацька

Фото 1. Генерал Францішек Клеєберг.

Фото 2. Полковник Адам Еплер, командир дивізії «Кобрин».

*Фото 3. Генерал Вільгельм Орлік-Рюккеман.
Командир групи КОП.*

*Фото 4. Підполковник Нікодем Сулік.
Командир полку КОП «Сарни».*

становила від 2,5 до 5 км. Завдання здобути населений пункт отримав підполковник Сулік, котрого підрозділи були менше втомлені кількадедними переходами. Він прийняв рішення завдати удару 3-ма батальйонами: двома КОП («Березне» і «Рокітно») та піхотним батальйоном майора Бальцежака. Підтримувати наступ своїм вогнем мав дивізіон артилерії майора Черніка. При чому підполковник Сулік брав під увагу можливість випереджуючого удару противника при підтримці бронетанкових частин. Так зрештою і сталося. Ось як згадував цей бій майор Антоні Журовський:

[...] і раптом від Шацька почувся гуркіт моторів, а на греблі з'являються один за одним, що 10 - 15 метрів, танки супротивника. Обслуга протитанкових гармат швидкими рухами націлювача жерла на ціль. Але командири розрахунку, котрі стоять поруч, згідно мого наказу, кажуть націлювачам „почекайте”. Танк з-за повороту дороги у Шацьку виповзає на греблю, позаду з'являються інші. „Ще чекайте” – віддають накази командири. Гуркіт моторів посилюється. На греблі вже довгий шнур танків та броневих автомобілів. Йдуть так, начебто вважали, що вже від самого їх виду зламається наша лінія оборони. Ляди люків відкриті, в них стоять на повний зріст командири. Наші стрільці на своїх позиціях обертають голови у напрямку протитанкових гармат. Вони налаштували свої кулемети і вклали стрічки з гострими, бронебійними та запальними набоями. Також чекають наказу відкрити вогонь. На лінії оборони піхоти стоїть така тиша, що чути навіть дзижчання комах. Коли з Шацька виїжджає останній, мабуть дванадцятий танк, та вантажівка з піхотою, загриміли постріли і майже одночасно спалахи по черзі у танках. Одночасно наша артилерія кладе вогонь на шосе у Шацьку і відрізок дороги в нашому напрямку. Розбиті танки внаслідок загоряння бензину дають високе полум'я. Вибухи снарядів нашої артилерії видно також на південному виїзді з містечка в сторону Любомля. Вилітає в повітря якась вантажівка з радянськими солдатами, котра їхала за танками та друга, на шосі. „Советів” огорнула паніка. У той час, коли танки, котрі знаходились під безпосереднім польським вогнем, марно намагались розвернутись на вузькій греблі, деякі позаду продовжували рухатись вперед, що врешті призвело до повного забарикадування греблі.

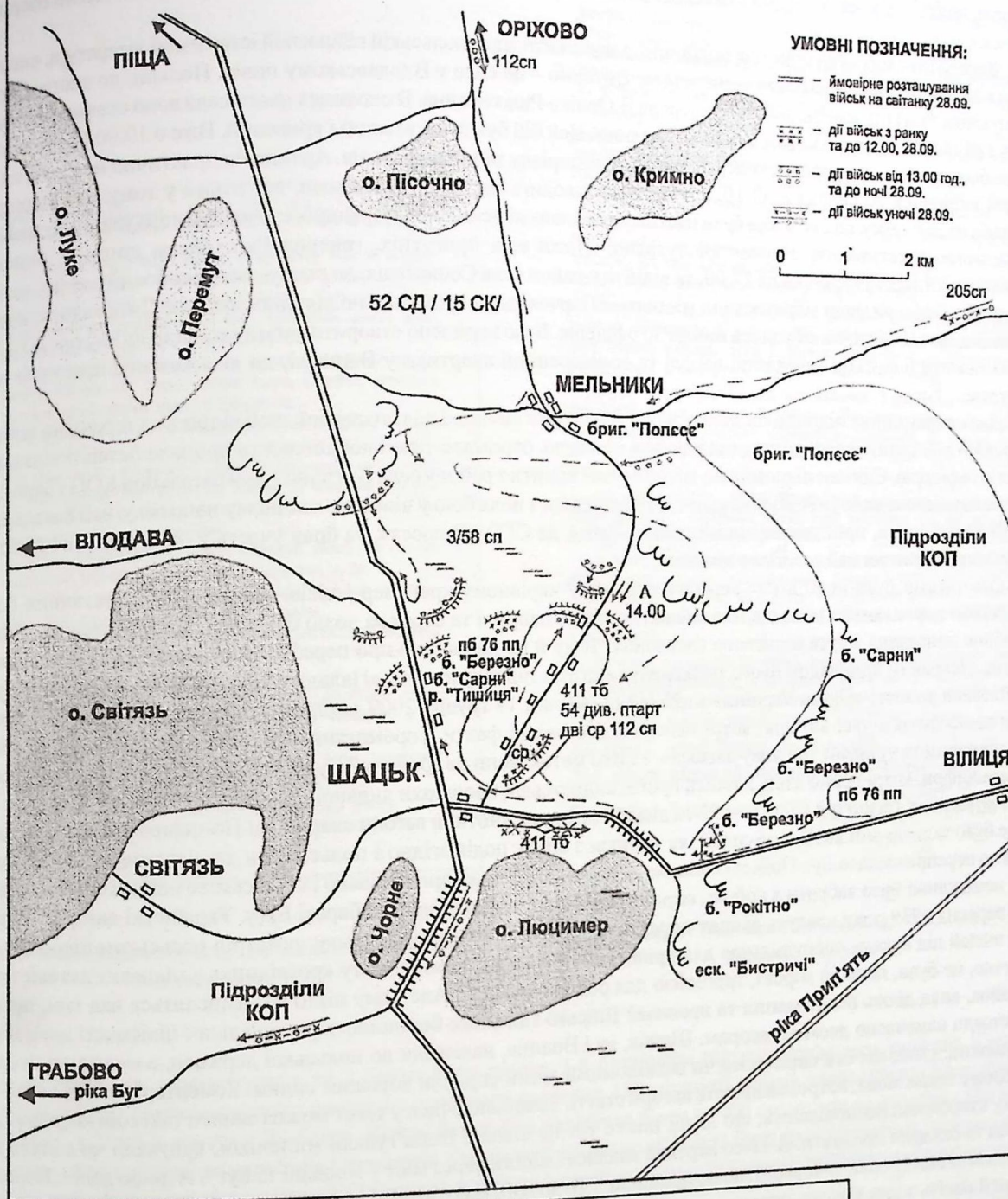
Дійшло також до боїв і у містечку. Поляки вийшли з них переможцями, а розбиті радянські війська відійшли у напрямку Мельник та Піщі. Близько 330 червоноармійців було взято у полон. Приблизно о 12.00 дорога на захід через Шацьк була вільна.

Генерал В.Рюккманн віддав наказ полковнику Т.Ружицькому-Колодзейчику бути готовому до співпраці з підполковником Суліком та розпорядження щодо дальшого маршруту, котрий мав розпочатися близько 17,00 години. Запропоновано перехід підрозділів бригади не через Шацьк, а через Пульмо, з фланговою охороною зі сторони села Піща. Та спершу треба було перейти шосе Піща – Шацьк, а вона не була опанована підрозділами бригади КОП «Полісся», що треба визнати за поважну тактичну помилку. Десь о 13.00 годині генерал Рюккманн прибув зі штабом до Шацька та віддав наступні розпорядження щодо подальших дій, пов'язаних з відходом в напрямі річки Буг. Коло 14.00 розпочався наліт шести радянських літаків на Шацьк. Вони скинули легкі бомби та обстріляли населений пункт з кулеметів. Після їх відльоту червоні ввели свої нові сили з напрямку Піщі та вогнем кулеметів і артилерії почали обстріл польських позицій під Шацьком та самого містечка. Бригада КОП «Полісся», котра перебувала на лівому крилі наступу, взагалі не була заатакована, так ніби супротивник про неї забув. Але сама теж не перешкодила радянським підрозділам у наступі на Шацьк. Це була вже друга поважна помилка командира бригади у цьому районі.

Коли стемніло, радянська сторона почала підтягувати батареї артилерії, організовуючи новий наступ на Шацьк. Однак у темноті підтягли гармати дуже близько до польських позицій (на відстань до 100 м) і поляки кулеметним вогнем винищили обслугу. Полковник Руссіянов відчуваючи гіркоту поразки, посилав у бій все нові і нові підрозділи, котрі однак не могли зламати оборону польських військ. Генерал Рюккманн передав по радіозв'язку наказ полковнику Ружицькому-Колодзейчику виконати удар силами щонайменше одного батальйону у південно-західному напрямку, щоб обійти супротивника з флангу. Такого типу акція, виконана несподівано та при взаємодії з підрозділами підполковника Суліка, могла допровадити до повного знищення ворожих військ, котрі за оцінками не перевищували двох батальйонів піхоти. Але командир бригади розумів однак, що претинаючи шосе Шацьк – Піща може зустріти значні сили радянських військ. А тому сприйняв наказ як загрозу послаблення бойових можливостей його підрозділів. Отже виділив для виконання наказаних бойових дій тільки одну роту піхоти, а сам з бригадою почав рухатись у напрямі Пульма. З powodu відсутності розвідданих про сили супротивника, та за несприятливих обставин (темна пора доби), його дії були помилковими. Підрозділи бригади спіткали опір радянських військ і з втратами були змушені відійти на попередні позиції, Нічний бій викликав дезорієнтацію також і в радянських військах. В результаті деякі підрозділи, як польські так і радянські – потрапили під вогонь своїх же солдат. Командир бригади вирішив відходити лісами у напрямку Шацька. Не виконавши повністю наказу генерала – зробив вже третю, поважну помилку того дня.

Опівночі (вже 29-го вересня) останні підрозділи підполковника Суліка відійшли з Шацька і до ранку переправилися через Буг у районі Грабово – Збереже. Натомість бригада КОП «Полісся», ведучи неустанні бої з наступаючими радянськими військами, вночі все-таки пройшла через Шацьк і десь біля 10.00 вже переправлялася через Буг під Грабовом. Рештки бригади переправились дещо пізніше біля села Адамчуки. Обозні колони бригади не змогли вночі, та під шаленим обстрілом, дійти до Шацька і були змушені відійти у ліси на схід від села Мельники. Вранці їх оточили підрозділи радянських військ. Після короткого бою поляки склали зброю. Групу полонених офіцерів червоноармійці розстріляли. Так закінчилася битва під Шацьком. Втрати з обох сторін були досить великі,

Битва за Шацьк - 28.09.1939 р.

СКОРОЧЕННЯ:

А - авіація	сд - стрілова дивізія
КОП - корпус охорони прикордоння	ск - стрілковий корпус
пб - піхотний батальйон	ср - стрілкова рота
пп - піхотний полк	див птарт - дивізіон протитанкової артилерії
тб - танковий батальйон	б - батальйон
сп - стрілковий полк	р - рота

Фото 5. Схема бойових дій у Шацьку між радянськими і польськими військами 28.09.1939 р.

та точних даних проте годі шукати у історичній літературі. Операційні документи польських військових формувань не збереглися, а у рапортах та спогадах офіцерів, котрі було написано вже після бойових дій, є багато неточностей. Часом вони значно різняться у описах тих самих подій. Натомість дані радянської сторони, котрі є на сьогодні доступні для дослідників, також викликають певний сумнів. Польські військові історики вважають подані втрати польських військ явно завищеними, а радянських – виразно заниженими. Хоча загалом можна припустити, що у цих боях полягло кількості солдат і офіцерів з обох сторін. Їх безіменні могили розкидані усюди на терені озерного краю...

Закінчуючи короткий опис цих подій, треба зауважити, що у польській військовій історичній літературі, описана битва є знана під назвою «Шацьк – Витично». Витично – це село у Володавському повіті Польщі, до якого дійшло угруповання КОП під командуванням генерала В. Орліка-Рюккеманна. В околицях цього села воно сточило останню битву з радянськими військами 1 жовтня 1939 року. Цей бій був дуже важкий і кривавий. Вже о 10.00 бракувало не тільки боєприпасів, але передусім перев'язочного матеріалу та медикаментів. Артилерія практично не діяла, на дві батареї лишилося 20 снарядів! О 10.30 генерал проводить нараду з офіцерами, всі згодні у тому, що подальша боротьба не має сенсу, солдати вже були настільки виснажені психічно і морально, що наступного удару радянських військ могли не стримати. Уважно вислухавши думки всіх присутніх, генерал Рюккеманн приймає рішення припинити бої всіх підрозділів на 13.00, та відійти у район села Сосновиця, де розпустити особовий склад у різних напрямках. Офіцери мали зібратися під містечком Парчев, для отримання подальших наказів. Смеркалося, коли у лісі на південь від містечка зібралось майже 30 офіцерів. Було вирішено створити таємну конспіраційну організацію та продовжити боротьбу, узгоджено паролі та конспіраційні квартири у Варшаві, до якої кожен з присутніх мав дістатися.

Доля розпущених підрозділів була різною. Деякі були змушені далі вести бої, щоб відійти на терени не зайняті червоними військами, деякі потрапили у полон. Полягло, отримало тяжкі поранення та пропало безвісті кількості солдатів і офіцерів. Єдиним підрозділом, котрий зумів відійти з району села Витично – був батальйон КОП «Березне» під командуванням майора А. Журовського. Відскочивши з поля бою у північно-східному напрямку, цей батальйон, єдиний з усієї групи, приєднався під містечком Коцьк до СГО «Полісся», та брав участь у останніх боях Війська Польського, тільки на цей раз вже з німцями.

Ось такими були події кінця вересня у нашому чарівному краї озер і лісів. Кілька днів безустанних боїв, безперервне переміщення великих мас військ, постійна напруга та страх за долю близьких, все це внесло сум'яття у спокійне донедавна життя місцевого населення. Тому й не дивно, що про перебіг подій є стільки суперечливих свідчень. Яскравим прикладом цього твердження є стаття під заголовком: «Палали танки під Шацьком», котра була опублікована у газеті «Голос України» за №242 (4742) від 19 грудня 2009 р. Ознайомившись з її текстом, можна тільки подивуватись уяві авторів, котрі наводять достовірні факти, спромоглися так «перемішати» суть різними припущеннями та чутками, що диву даєшся – з якою метою вони це зробили? Сумнівну вартість мають також деякі наведені цифри, котрі певно взяті з якоїсь пропагандистської брошури виданої на потреби Червоної Армії. Бо як можна повірити в те, що під Шацьком 52-га дивізія захопила «чотири вагони снарядів»? По-перше у Шацьку зроду-віку не було залізничної колії, а по-друге, як виникає з опису подій згідно з польськими джерелами, артилерія була повністю переправлена за Буг. Польські війська відходили з Шацька організовано і те військово майно і спорядження, котре неможливо було забрати з собою, окремі підрозділи нищили вже на березі Бугу. Українські автори у описі подій вересня 1939 року кладуть акцент переважно на трагічні події у містечку: розстріл польським підрозділом групи людей під аркою, спорудженою для привітання Червоної Армії, страту «розвідника з місцевих активістів». Фактично, це було, певною мірою, трагедією для родин загиблих. Але чому ніхто не замислиться над тим, що це була війна, коли діють певні закони та правила? Військо Польське боронило територіальну цілісність держави і протистояло одночасно двом агресорам. Шацьк, як і Волинь, належали до польської держави, а мешканці були її громадянами. Отже своїми свідомими чи несвідомими діями сприяли ворожим силам. Коментарі мабуть зайві!

Дивує також мова, котрої вживають автори статті. Заглиблюючись у текст можна знайти такі собі «перли»: „У Шацьку старожили розповідають, що німці нікого тут не чіпали. Вони гуляли містечком, купували чи міняли на шоколад та сахарин продукти. А 18-го вересня знялися і пішли через міст у Володаві за Буг”. А де що далі: „Поляки втекли, німці відступили, а червоні ще не прийшли”. То до кого мають симпатію автори статті? Мабуть це можливо зрозуміти навіть з цих кількох речень.

Дійсно, якийсь час у Шацьку тривало «безвладдя». Але повстає питання: а що робила у ці дні місцева влада? Адже у Шацьку був вїт та правління гміни, серед членів якого були не тільки поляки але й українці! Що робила місцева влада у вересні 1939-го року, які були її дії? На жаль, про це неможливо знайти жодних вірогідних даних. Чомуж ніхто зі старожилів нічого не згадує про це? І чи дійсно вже 16-го вересня «передовий загін німецьких мотоциклістів прибув до Шацька» - як твердять автори цієї статті?

Польські джерела подають наступні дані, що стосуються цього періоду. Підполковник Ян Лямерс зібрав у районі Піща – Шацьк – Любомль близько 40-50 офіцерів різних родів військ та близько 1000 сержантів і рядових. На озброєнні цієї групи було між іншим 8-10 станкових кулеметів, 1 гармата калібру 75 мм з тягачем та 60 автомобілів. До складу групи, котрій надано назву «Шацьк», входило також близько 150 поліцейських. Ще 12-го вересня командування над створеною групою обіймає підполковник Ян Соколовський, 1-й заступник командира 68-го піхотного полку. На протязі наступних 3-4 днів до групи приєднується ще багато різних підрозділів, а її особовий

Rzucznicy Armii Polskiej!

Państwo-burżuazyczny Rząd Polski, wcielając się w awanturę polityczną wojnę, pozorność prowadził się. Ono okazało się bezsilnym rządem krajem i zorganizować obronę. Ministrowie i generałowie, schwyceni nagrobiono imi zieleni, ich żółtawo uciekli, pozostawiając armię i cały lud Polski na wolę losu.

Armia Polska, pocięta surową porażką, od której ona nie odprawiła wstąpiła się. Wam, wójszym żonom, dzieciom, braciom i siostram ugrzągnięta głodna śmierć i zniszczenie.

W to ciężkie dni dla Was polskiej Związki Nadzieckiej wyciąga Wam ręce braterskiej pomocy. Nie przeciwieć się Boholniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej. Wzrost przeciwieć się bezkarności i przetrzeć na całą zgubę. My idziemy do Was nie jako zdobywców, a jako wasi bracia po klasie jako wasi wyzwolenci od ucisku obszaranków i kapitalistów.

Wielka i niezłomna Armia Czerwona niesie na swoich sztandarach procujsym, bratersko i szczęśliwo życie.

Rzucznicy Armii Polskiej! Nie prosiwacie doremnie krwi za cudze Wasi interesy obszaranków i kapitalistów.

Was przymuszają uciekać białorusinów, ukraińców. Przyciągają kolo Polskie słońce narodową różnicę między polakami, białorusinami i ukraińcami.

Pamiętajcie! Nie może być swobodny naród, uciśnięty drugie narody. Pracujące białorusini i ukraińcy—Wasi procujskie, a nie wrogli. Razem z nimi budujemy szczęśliwo, dorobkowo życie.

Rzucając broń! Przeczołdźcie na stronę Armii Czerwonej. Wam zahajczona swoboda i szczęśliwo życie.

Naczelny Dowódca Białoruskiego frontu
Komandarm Drużlej Rangi Alchul KOWALOW.

17 września 1939 roku.

Фото 6. Листівка адресована солдатам Війська Польського.

ДО РОБІТНИКІВ І СЕЛЯН ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ДОРОГІ БРАТИ І СЕСТРИ!

На полях Європи спалахнула зловісна полум'я німецької польської війни. Не минуло і кілька днів, як Польща зазнала повного розгрому. На фронті розброї. Польські генерали, які не раз будували розмахували шаблями, опалились бездарними тупицями і бляхами. Розсіялись, як картопляні дошки, польська дріт, польська «ричівсь» на чинах і обличчях і підняв добу гніблені і німілі по польського пісочника—українців і білорусів.

Настав час, коли свою долю повинні вирішити самі народи. Годі терпіти розділ, зади, національно безправ'я і полонітвину. Годі терпіти катушки і катування. Годі посиди на своїх згорблених плечах плечок польських панів. Розігнати свою ностра сідлу, підняти свою ніццу маршиску руку, народ Західної України!

Зброєю, косами, вилами і сокирами бий одвічних ворогів своїх—польських панів, які перетворили твою країну в безправну колонію, які тебе ополучували, в болото затопили твою культуру і перетворили тебе і дітей твоїх в бідля, в раба.

Не повинно бути нічия на землі Західної України панів і підданців, поміщиків і капіталістів. Забирайте в свої руки пласку землю, випаси, арга і виноги. Скидайте владу поміщиків, беріть владу в свої руки, вертайте собі свою долю.

Дорогі брати українці, я, командувачий Українським фронтом, від імені всього народу Радянської України закликаю вас, ви не повинні залишатися глухими і сліпими до вашої долі. Ви повинні суворо зажадати, що не можете даятися на вміччя і повеління.

Ми даємо до вас, ваші брати, щоб допомогти вам звільнитися від гайки польських панів, щоб звільнити вас від засрок розодівки і обивства з боку ворога.

В воєні, війні країні, українській, білоруській і польській трітій будуть друзями, а не ворогами. Серцем і душою ми з вами, дорогі брати і сестри. Націлуєте ваші прапори розплати з ворогами, яких подає вам російський народ на чолі з ДЕНЩИМ І СТАЛІЩИМ.

До зброї, товарищі! Ми даємо вам допомогу, ми подіємо вам руку братської допомоги, відіймайтеся проти панів—одвічних ворогів. Ми даємо вам допомогу, ми даємо вам багатство, надіювальна війна вара Воєнного Радянського Союзу.

До зброї, наші брати, ми з вами!
Хай живе великий, вільний український народ!

Командувачий Українським фронтом Командарм Дружле
СЕМЕН ТИШО

Фото 7. Листівка до робітників і селян Західної України.

склад виглядає так: командування та 3 батальйони піхоти. I-й батальйон під командуванням капітана Юліуша Фетковського, до котрого входили солдати з запасного осередка 17-ї піхотної дивізії, знаходився у Шацьку. II-й батальйон — в Піщі, а третій в Любомлі. Кожен батальйон налічував близько 900 сержантів та рядових. Але вони мали дуже мало амуніції до карабінів і кулеметів. Окрім того до групи «Шацьк» було приєднано роту саперів і роту поліцейських, відділ кінних розвідників (15 коней), відділ польової жандармерії (8 коней) та батарею тяжкої артилерії (2 гармати калібру 105 мм і 2 гавбиці калібру 155 мм).

Група отримала завдання замкнення лінії Піща — Шацьк — Любомль, щоби унеможливити проникнення німецьких підрозділів на схід. На перехресті доріг у районі Шацька було створено так звану «постійну оборону», використовуючи для цього населені пункти та озера Світязь і Люцемир. Однак відрізок оборонної лінії становив близько 50 км, що перевищувало бойові можливості групи.

16-го вересня німецька 3-я бронетанкова дивізія почала свої дії з району Бреста в південному напрямку, вздовж шосе на Володаву, маючи намір досягнути залізниці Хелм — Ковель та перервати по ній сполучення. Підрозділи групи «Шацьк» вступили у сутичку з розвідувальними відділеннями цієї дивізії. II-й батальйон пошкодив у Піщі німецький танк та взяв кількох полонених, а I-й батальйон відбив атаку німецьких мотоциклістів у Шацьку, стріляючи до них з гармати калібру 75 мм. Німці вжили авіації і під Шацьком польської підрозділ поніс великі втрати від бомб та кулеметного вогню. Група «Шацьк» отримала наказ генерала Мечислава Трояновського з Ковеля, відійти на південь та об'єднатися з якимось більшим підрозділом. Було вирішено відходити до Володимира. В другій половині

дня 16-го вересня війська вирушили з Шацька до Любомля, до якого дійшли вранці наступного дня.

Тобто фактично у Шацьку аж до 25-го вересня не було польських військ. Нічого не відомо про те, що за підрозділ міг прибути до містечка 21-го вересня та розігнати натовп (?), котрий зібрався біля арки, очікуючи приходу червоних. Дані про цей трагічний випадок дуже протирічні. Бо навіть прізвища загиблих подають різні. У згадуваній статті «Палали танки під Шацьком» автори пишуть: „Вбили сліпого лірника Адама Шкоропода, Віктора Зуба і ще одного мешканця Шацька”. А ось Іван Ольховський у своїй книзі «Кривава Волинь», пише так: „Під час стрілянини одного мешканця Шацька”. А ось Іван Ольховський у своїй книзі «Кривава Волинь», пише так: „Під час стрілянини загинули жителі Шацька Смітюх, Адам Шковорода, Овксент Купира та Адам Жук”. Далі цей автор приводить ще свідчення Дмитра Терети, у котрому згадується місцевий житель на прізвище Смалюх, котрий був біля арки з сокирою. Його теж убили. Отже кількісь жертв теж не є сталою? Про ці події згадує також і наш волинський поет і прозаїк Віктор Лазарук у своєму, як він його спочатку назвав: «Екологічному романі Світязь». Та, на жаль, автор більше «натискав» на поетичну шату твору і його опис події є узагальнений. Можливо цікаві дані можна знайти у паперах шацьких органів влади за 40-50 роки минулого століття? До речі ніхто достеменно не знає – коли і з чієї ініціативи було споруджено пам'ятники на братській могилі, котра знаходиться на місцевому кладовищі, та на тій, котра знаходиться обабіч шосе, по лівій стороні від сучасної автостанції. Чи живуть ще у Шацьку вчителі або учні, котрі створювали гурток «червоних слідопитів»? Може у них збереглися якісь цікаві записи? Маймо надію, що місцеві краєзнавці нарешті встановлять істину. А при нагоді цікаво було би дізнатися про подальшу долю Дмитра Варварчука, котрий був нібито ініціатором будівництва арки та «командиром» групи кількох озброєних хлопців. Адже це він несе безпосередню відповідальність за той кривавий інцидент. Чому власне його не було серед загиблих осіб, котрі по суті були безневинними жертвам і чи отримав він згодом прощення від родин загиблих? А може взагалі виїхав подалі від біди? Хто зна...

Так, непростим та трагічним був вересень 1939 року на Волині і зокрема у Шацьку. Різні дослідники шукають відповіді на складні питання. Загалом відповідь є і про це теж не згадувалось багато років. Вистачить ознайомитись з текстом двох листівок, які розкидалися з літаків над теренами сучасного білоруського Полісся та у напрямку дії Українського фронту. Одну з них було адресовано солдатам Війська Польського, а ось іншу – власне українцям покрою Д.Варварчука. Нижче подаємо їх фотокопії, та переклад першої з них на українську мову. І знов-таки, коментарі, як то кажуть, зайві.

„СОЛДАТИ ПОЛЬСЬКОЇ АРМІЇ!

Пансько-буржуйський Польський Уряд, втягнувши Вас у авантюрну війну, з соромом повалився. Він виявився безсилим щоб керувати країною та організувати оборону. Міністри і генерали, схопили награбоване ними золото, втікли як боягузи, залишаючи напризволяще армію та весь польський народ.

Польська Армія потерпіла сувору поразку, від котрої вона вже нездатна піднятися. Вам, вашим дружинам, дітям, братам та сестрам загрожує голодна смерть та знищення

У ці тяжкі для Вас дні, потужний Радянський Союз простягає до Вас руку братньої допомоги. Не треба протистояти Робітничо-Селянській Червоній Армії. Ваш опір не принесе жодної користі і приречений на згубу. Ми йдемо до Вас не як завойовники, а як ваші брати по класу, як ваші визволителі від поміщиків і капіталістів.

Велика та непереможна Червона Армія несе на своїх знаменах людям праці, братерство та щасливе життя.

Солдати Польської Армії! Не проливайте даремно кров за чужі Вам інтереси поміщиків та капіталістів.

Вас примушують утискувати білорусів, українців. Правлячі кола Польщі сіють національні непорозуміння між поляками, білорусами і українцями.

Пам'ятайте! Не може бути вільним народ, котрий утискує інші народи. Працюючі білоруси та українці – Ваші працюючі, а не вороги. Разом з ними будуйте щасливе, заможне життя.

Кидайте зброю! Переходьте на бік Червоної Армії. Вам забезпечені свобода та щасливе життя.

Головнокомандуючий Білоруського фронту
Командарм II рангу Михайл КОВАЛЬОВ.
17 вересня 1939 року.

1. Лазарук В. Світязь. – Луцьк: Вежа, 2002. Т.1.

2. Ольховський І. Кривава Волинь. – Київ: Гарт, 2008.

3. Гулько Г., Якименко М. Палали танки під Шацьком. // Голос України. – Київ, 19.12.2009. №242.

4. Lpler A. Ostatni żołnierz polski kampanii roku 1939. Reprint wydania 1942. – Warszawa.

5. Cygan W.K. Kresy w ogniu. Wojna polsko-sowiecka 1939. – Warszawa: Warszawska Oficyna Wydawnicza, 1990.

6. Szawłowski R. („Karol Liszewski”). Wojna polsko-sowiecka 1939. – Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 1996. Т. I – II.

7. Krasucki S. Polesie. – Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy, 1998.

8. Kowalewski A. Byłem ochotnikiem SGO „Polesie” - 1939. – Poznań: Wydanie staraniem i nakładem autora, 1999.

9. Grzelak Cz.K. Wrzesień 1939 na Kresach w relacjach – Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 1999.

10. Grzelak Cz.K. Kresy w czerwieni 1939. – Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2001.

11. Grzelak Cz.K. Szack – Wytyczno 1939. – Warszawa: Dom Wydawniczy Bellona, 2001.
